

բուն հետ բաղդատենք, որոնք մեր 63 թուականին զօրաւոր երկրաշարժենք, բու խաղալիկ եղան, և զրեթէ ամէնն ալ հաստատուն կեցան, չենք կրնար չհաւատալ, որ եթէ Բազմալիլիայի տուններն հոռվմէական քաղաքին տուններուն պէս հաստատուն և ըստ պատշաճի շինուած լինէին, այն սոսկալի աղիտից զոհ պիտի չգտնուէին:

Փոխանակ այս թշուառ քաղաքներուն բնակիչները միշտ խրճիթներու տակ բնակել զատապարտելու, շատ աղէկ պիտի լինի՝ եթէ դարձեալ իրենց տունները կանգնելու ձեռք զարենն, հաստատուն հիմեր զնեղով, լաւ նիւթերէ և ընտիր շաղախէ շինելով, զիսաւոր պարիսպները երկաթէ պահանքներով ամրացնելով, իտալական ոճոյ յատակաց և ձեղուններու շինելու վատ կերպը մէկդի թողով. և ահա այն ատեն տուններն՝ այնպիսի ցնցմանց կը դիմանան և չեն կործանիր: Պ. Թաքքինի, Հռովմէական Դրաքրոցին Դիտարանին գիտնական տեսուն որ երկայն ժամանակ Սիկիլիոյ մէջ բնակեր է, կը պատմէ թէ Եանայի

կողերուն վրայ շինուած գեղերու բնակիչներն՝ իրենց պարտէղներուն մէջ վայտեայ պարզ խրճիթներ ալ ունին, ուր կ'ապաստանին երկրաշարժի ամենապզտիկ նշան մ'ալ զգալուն պէս, և երբ վտանգն անցնի, վերստին տուններին կը դառնան: Ինչո՞ւ համար իսթիա կղզւոյն բնակիչքն ալ նոյնպէս չեն գործեր. տարակոյս չկայ՝ որ այս արկածքն իրենց յառաջընթաց նշաններն ունին: Իտալիոյ մէջ ամէն կողմ թէ շարժաշարիակաւ և թէ օդառանկան դիտարաններ կը կանգնուին. իւրաքանչիւր տեղոյ համար մէկ դիտող բաւական է՝ ժամանակին զժողովուրդն զգուշացնելու վտանգէն: Բայց այն՝ որ անդարման պիտի մնայ, կամ գէթ դարմանուելու համար շատ տարիներ պէտք է անցնին, այն վախն է՝ զոր օտարականաց վրայ ազդեց այս արկածն, որոնք երթալով կը բազմանային այն կղզւոյն մէջ ամառը անցանելու և շերմկաց մէջ լուացուելու համար, կղզի մը՝ որ կանգնուած է պայծառ և գեղեցիկ երկնից տակ, սակայն գէշ և վտանգաւոր հիման վրայ:

ՍԿԻԻՌԲ

Կենդանեաց մեզի ունեցած օգտակարութիւնն՝ ընդհանուր առմամբ գիտենք, բայց թէ իւրաքանչիւրն ինչ օգուտ ունի՝ քաջ տեղեակ չենք: Քանի մը սովորական կենդանեաց մատուցած ծառայութիւնքն ամենուն ծանօթ է, երկրագործութեան նախնական պիտոյից և կամ մարդու անմիջական ծառայութեանց գործածուելուն համար: Բազմութեան անծանօթ կենդանեաց մին զՍկիւռ (Écureuil) կրնանք համարիլ:

Կենդանաբանութեան մէջ Սկիւռք՝ ի Ստնաւորաց (Mammifère) են, ու կըրծողաց (Rongeur) կարգի կը վերաբերին, և այս կարգի կենդանեացմէ գրեթէ

մարդու օգտակարագոյններէն կըրնան համարուիլ: Յիւրաքանչիւրն ունի երկչոտ են և կէս մը վայրենի, սակայն այսու հանգերձ դիւրաւ կ'ընտանենան: Սկիւռներու զարմն բազմահարուստ է տեսակօք, և նոյն իսկ մի և նոյն տեսակի մէջ սակաւ ինչ տարբերութիւնք կը նկատուին. ոմանք միւրադոյն են, այլք շիկագոյն. սակայն զրեթէ ամէնքն ալ քիչ շատ մի և նոյն բարքն ու բնաւորութիւնն ունին. այնպէս որ եթէ ընդհանուր նկարագիր մը տանք՝ նոյնն ամէնուն ալ հաւասարապէս կրնայ ծառայել:

Սկիւռք՝ հլու, գեղեցիկ, վայելուչ, միանգամայն աճմեղ կենդանիներ են:

ոչ չաղղակեր և ոչ խիստ ֆուսսակար։ Մեծ գլուխ մ'ունին, և ասոր երկու կողմերը տափակ է. քթերին զէպ 'ի դուրս ցցուած. վերի շրթունքին երկայն ու ստորինը կարճ։ Նիստից վրայ առջևի կողմը՝ երկերկու զորաւոր հերձատամուկը (Dent incisive) կան, յորոց ստորինը՝ լայն են։ Ինչպէս միւս ամէն կրծողը, նոյնպէս նաև ասորը՝ շնատամուկը (Dent canine) չունին, և այն մասը բոլորովին դատարկ է. այս դատարկութենէն ետև լայն պսակներ ունեցող՝ փշտիկաւոր աղօրի ատամուկը (Dent molaire) կու գան, որոց թիւն ստորին ծնօտի վրայ չորս հաս է, իսկ վերինին վրայ հինգ. սակայն

հինգերորդն ամենափոքր է և շուտով կը թօթափի։ Բոցակն են, և իրենց խոշոր աչքերն՝ որ զլուխուն երկու կողմերը կը զտնուին, աւելի ականջաց մօտ քան թէ քթի, բոլորածն են ու զէպ 'ի դուրս ցցուած։ Ճակատնին լայն է, և ասոր հարթութիւնը քթի ուղղութեան կը համապատասխանէ։ Գլուխուն դագաթան յետակողմեան մասն՝ կործես ուռած է ու քիչ մը վեր բարձրացած, և իրենց ականջներն ստոր քովերն են։ Այնքան սուղ պարանոց մ'ունին՝ որ զրեթէ 'ի զըլխոյ և յուսոց չի զանազանիր։ Մարմնով միջահասակ են, թիկունքին սովորաբար կամարածն, և մարմնոյն

Պտղակեր Սկիւռք անտառաց մէջ։

վրայ գտնուող մագերէն, որ զէպ 'ի վեր տնկուած կ'ըլլան և յետս խոնարհած, զիրենք շատ աւելի ստուար ու մեծ կ'երեցնեն. այս մագերէն երկարագոյնն մէկ բթնաչափ մեծութիւն ունի։

Սրունքնին շատ երկայն չէ, սակայն առջերնին մեծ և մատերնին ստուար. առջևի ոտից վրայ չորս մատ ունին՝ որոնց բթամատն երբեմն փշտիկաւոր է. իսկ ետևի ոտից վրայ՝ հինգ։ Կրունկնին հանդարտ կերպով գետնի վրայ կը հանգչի, անոր համար մեծաւ գիւրու. թեամբ կանգուն կենալով՝ զանազան շարժմունքներ կը կատարեն. և երբ կրծելու բան մ'ունենան՝ ետևի ոտից վրայ կը նստին, իսկ պոչնինները ի-

րենց ձեռաց տեղ կը ծառայեցընեն։

Պոչերնին երկայն է ու բազմամաղ, և ամենէն աւելի երկայն մագերէր՝ ցըցունից նման ասոր երկու կողմանքը կը գտնուին, յորոց երկարագոյնքն երկու բթնաչափէ աւելի կ'ըլլան։ Իրենց այս չքեղ պոչը երբեմն վեր բարձրացընելով՝ զէպ յառաջ կը բերեն, որպէս զի անով ծածկուին, և ասոր հովանոյն տակը հանգստեամբ կը նստին։ Այս փնջածն և երկայն պոչն, որ մինչև գլուխին կը բարձրանայ և իբր հովանի կը ծառայէ, իրենց գեղեցիկ կերպարանաց գեռ աւելի գեղեցկութիւն կը նորհէ։

Սկիւռներու պարանոցի ստորոտն,

լանջքն, անութները, ծղեաց ներքին երեսը և որովայնն՝ սպիտակագոյն են. ստորին ծնօտն և բարձից ներքին երեսն՝ կամ բոլորովին սպիտակ է և կամ մասամբ սպիտակ և կամ մասամբ չիկագոյն, իսկ մարմնոյն մնացեալ մասունքն փոփոխական գոյներ ունին, և կրնան ըլլալ չիկագոյն, մոխրագոյն կամ թուխ: Մազերու արմատներն մոխրագոյն են, և ծայրերը չէկ կամ թխագոյն. և կամ երեք գոյներն ալ իրերաց հետ կը խառնուին:

Մորթերնուն այս մազերն ըստ եղանակաց կը փոփոխին, ինչպէս օրինակ իմն՝ ձմեռն լմնալու միջոցները. անոր համար ամառնային և ձմեռնային մազերն իրարմէ կը տարբերին, ու նորալոյսը՝ թափածներէն աւելի չիկագոյն կ'ըլլան:

Չայներինն զօրաւոր է, և նոյն իսկ Կուդի (Fonine) ձայնէ աւելի սուր. երբեմն իրենց զգեամակութեան ու վայրութի միջոց բերանինն գոցելով՝ եղական ձայն մը կը հանեն:

Թեթեւանգամ են, կայտառ, աշխոյժ, զուարթ, արագաշարժ և վերջին աստիճանի ճարտար. վայելուչ կերպարանք և մարմնով ջրային. վերջագէտ, թեթեւութեամբ թռչնոց կը հաւասարին, և անոնց պէս ծառոց վրայ կը բռնակին ու հոն բոյներին կը չինեն: Շարունակ ընդօսանըլով կը քալեն. այնպիսի սրածայր եղունգներ ունին և անանկ երազ շարժուինք, որ ողորկակեղե բարձր ծառերը ճանկելով՝ մանրերկրորդի մէջ իսկոյն անոնց գազաթը կը բարձրանան: Այս զանազան շարժմունքները կատարելու համար, իրենք իրենց մասնաւոր ոյժ կամ բռնութիւն մը չեն տա. ինչպէս որ կը վազեն՝ այսպէս ալ զիւրութեամբ կը ճանկեն և կ'օստնուն: Ծառէ ծառ ցատկելով՝ ահագին անառաւոց մէջ շարունակ կը զուարճանան, և երբեք անոնցմէ վար չեն իջնար՝ քանի որ ուժգին հոլմունք զանաք զօրաւոր կերպով չցնցեն: Սակայն այսպէս օստնըլով արդեօք երբեք կը վնասուին. ոչ բնաւ. վասն զի դու-

րաշարժ և առաձգական մարմին մ'ունին, և պոկերնուն երկայնութիւնն այս շարժմանց մէջ իրենց մեծապէս կ'օգնէ:

Սովորաբար դաշտաց մէջ չեն գրտնուիր, բայց տեղուանք չեն բնակիր, բնակութեանց չեն մերձենար, հասանելի անտառաց մէջ չեն կենար, այլ շարունակ հին և գեղեցիկ բարձր ծառեր կը փնտռեն: Ամենեկին դարձ չեն հոսիր, վերջին աստիճանի մաքուր են ու մաքրութիւն կը սիրեն. և մեծաւ մասամբ իրենց ժամանակը սանտրուելով ու մաքրուելով կ'անցնեն: Զմեռնային եղանակի մէջ Առնետից (Loire) նման չեն թմիր, այլ միշտ արթուն կը կենան. և հազիւ թէ մէկն մերձենալու ըլլայ այն ծառին ստորոտը՝ որոյ վրայ ասոնք կը բնակին, իսկոյն իրենց բունէն ենելով՝ կամ ուրիշ ծառի վրայ կը ցատքին, և կամ ճիւղի մը ապահովագոյն մտին վրայ կ'ապաստանին:

Ամառնային գեղեցիկ դիչերները՝ Սիւրբ ծառոց վրայ իրարու ետեւ ընթանալով՝ կը սկսին վազվազել և աղաղակել. օրն ողոյն բնակարաննուն մէջ փակեալ կը կենան, և երեկոյեան միայն անկից դուրս ելնելով՝ կը զուարճանան, կը շարժին, կը խաղան և կ'օտեն: Իրենց այս բնակարանն տեսակ մը բոլորածն, մաքուր, վայելուչ և վերմ հիւղիկ է, որոյ մէջ երբեք անձրև չի կրնար մտնել: Սովորաբար բարձրագոյն ծառոց զագաթը՝ ճիւղերու խաչաձև բաժանման մէջ զայն կը գործեն ու կը հաստատեն: Նոյն և առաջ կը սկսին մանր փայտի կտորուանք և ծեղեր բերել, զորս մամռոյ հետ կը հիւսեն. յետոյ ներքուստ կը կոխկրտեն, կը պնդացնեն, և ընդարձակելով լաւ ևս կ'ամրացնեն: Այս եղանակաւ այնքան կը մեծնայ և կ'ամրանայ, որ հայր և մայր ձագերնուն հետ հանգրտեամբ և ապահովութեամբ մէջը կը բնակին:

Բնակարանին վերին կողմը նեղ բացուածք մը կայ՝ ուսկից հազիւ կրնան անցնիլ՝ արտաքս ելնելու ու ներս մըտ-

նելու համար. իսկ այս բացուածքին վրայ տեսակ մը կոնաձև ծածք կը գրտնուի՝ որ գրնակարանը բոլորովին կ'ապահովցնէ. վասն զի ոչ մարմին մը մէջը կրնայ ինկնալ, և ոչ ալ անձրեթ փափանցել, այլ ծածքին վրայէն սահելով բնակարանի կողերէն յերկիր կ'իջնէ:

Բայց քանի մը տեսակներ՝ իրենց բնակութիւնը գետնի տակ՝ ծառոց արմատներու յատակը կը հաստատեն: Ըստ տեսակաց կամ բնկերութեամբ կամ առանձին կ'ապրին. սակայն առանձին եղած միջոցին ալ արու և էգ մէկտեղ կը կենան: Ասոնք միւս քանի մը Սանաուր կենդանեաց չեն նմանիր, որ դեռ ձագերնին չճնամ՝ իրարմէ կը բաժնուին, այլ միշտ բնակութիւննին 'ի միասին է: Էգերն սովորաբար երեք, չորս և կամ հինգ ձագ յառաջ կը բերեն, որոց վրայ մայրն՝ ստոյգ մայրապան քաղցր գութ և սէր մը կը յայտնէ. միշտ հետերնին է՝ զիրենք վտանգներէ փրկելու համար, և գուրգուրալով զանոնք անդադար կը հոգայ ու կը խնամէ: Իրենց վրայ ունեցած մեծ սիրոյն պատճառաւ, նախ քան իր յղութիւնը՝ խնամքով քանի մը բոյներ պատրաստած է՝ իրարմէ բաւական հեռաւորութեամբ. և կը տեսնենք յաճախ՝ որ առանց իսկ վտանգ մը երեւնալու, միայն խոհեմութեան համար, շատ անգամ իւր ձագերը բերանն առած միւս բոյններուն մէջ կը փոխադրէ: Հազիւ թէ առաւօտեան արշալոյսն կ'ենէ, մէկէն զանոնք վարժեցընելու և կրթելու նպատակաւ՝ բնակարաննէն վար խոտի վրայ կ'իջնցնէ. և եթէ նոյն վայրկեանին տեսնէ որ վտանգ մը մերձեցալու վրայ է, առանց յապաղելու՝ անբարձեղի արագութեամբ, առանձին առանձին զանոնք մերձաւոր ծառի մը ապահովագոյն մասին վրայ կը տեղափոխէ, և յետոյ փութալով՝ իրենց բնակարանը կը փոխադրէ:

Սկիւռներն սովորական կիրակուրներն են՝ պտուղ, նուշ, կաղին, խոզակ, խողպաղին, շագանակ, և այլն.

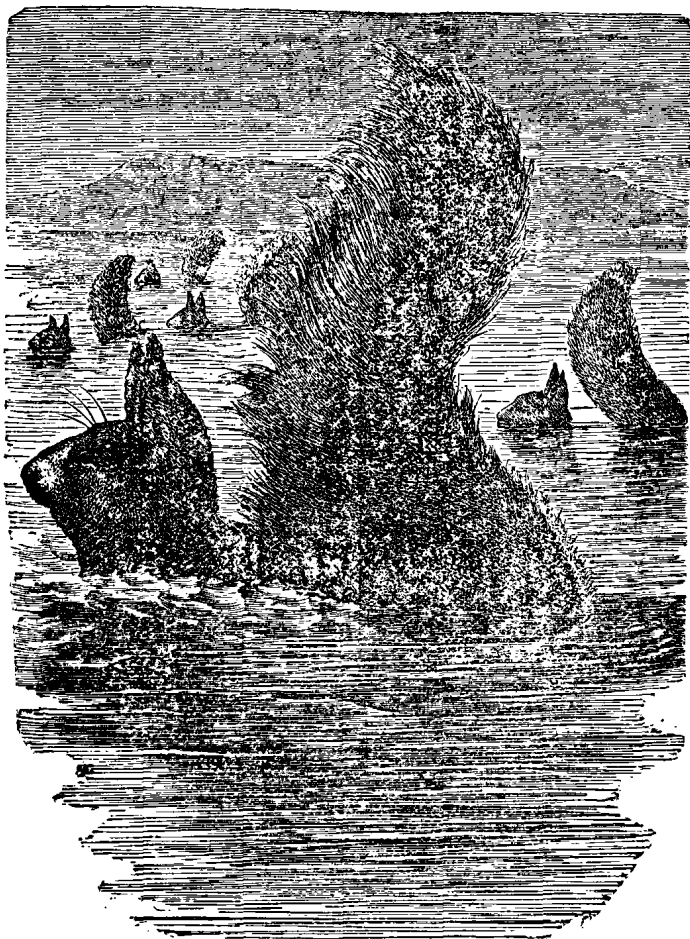
իսկ հիւսիսային երկիրներու մէջ նաև այլ և այլ ծառոց պտուղներ: Դարձեալ, եթէ թռչնոց բոյն գտնան՝ մէկի հակիթները բոլոր կ'ուտեն և ձագերը կը սպաննեն: Չոր պտուղոց անդադոյն կեղանքն՝ վերջին աստիճանի դիւրու թեամբ կը խորտակեն. և ամառնային եղանակի մէջ մեծաւ ճարտարութեամբ ու խելօք՝ վերոյիշեալ չոր պտուղները քանի մը հին ծառոց բունէ, բուն և ճեղքերուն մէջ կը համբարեն, որք յետոյ ձմեռը իրենց պիտոյքը կը լեցընեն: Առատութեամբ պաշար ժողովելով՝ այլ և այլ ծառոց մէջ գիշած են, որպէս զի եթէ ասոնցմէ մին գիպուածով աւերի կամ գողցուի, գոնեա միւսներն անարատ մնան: Քանի մը տեսակներ գետնի տակ կը համբարեն, և եթէ ձիւնն զատոնք ծածկէ, իրենց ստիւք զայն կը հեռացընեն. սուր յիշողութիւն մ'ունին, զոր գործածելու ժամանակը խիստ աղէկ գիտեն:

Սկիւռք պտղակեր և հատակեր ըլլալով՝ արտերու մեծամեծ ֆնասուց պատճառ կ'ըլլան, և եթէ բազմութեամբ ու խմբովին այն տեղերը հասնին, գիշերուան մը մէջ զանոնք կը սպառեն և կ'ապականեն: Քաջմալուր հապարհորդութեան մէջ կը գրէ՝ թէ 'ի Բենիսիլուանիա բազմատեսակ Սկիւռներ կան, յորոց՝ աւելի փոքր տեսակներու վրայ խնամք կը տանին, որք թէպէտ և դժուարաւ կ'ընտանենան, սակայն միւսներն աւելի գեղեցիկ են: Ըբժ մեծամեծներն մարտորդներն անբաւ ֆնասներ կը հասցընեն, վասն զի հաւկերուն վրայ ելնելով՝ զանոնք երկու կը խորտակեն, միջուկը ուտելու նպատակաւ. երբեմն հարիւրաւորք արտերու կը հանդիպին, և յաճախ գիշերուան մը մէջ վերուստ 'ի վայր կ'ապականեն: Զատոնք ֆնջելու համար ամենայն ջանք կը բանեցուի. միւսներն կ'ուտեն, սակայն իրենց մօրթը շատ բանի չի գար:

Մօրարգոյն Սկիւռք, փտտած ծառերու վրայ մամռով և յարդով բնա-

կարանին կը շինեն. անտառի ծառոց
պտուղները կ'ուտեն. սակայն ասոնց
համար ալ մարացորենն միշտ վերա,

դաս է: Չմեռուան պաշար կը համբա-
րեն և սաստիկ ցուրտ եղած միջոց՝ բնա-
կարաննէն դուրս չեն ելներ: Այսու

Սկիւռաց ջրէ անցնելին:

հանդերձ ոչ միայն մարացորենի մեծա-
մեծ ֆնասուց պատճառ կ'ըլլան, այլ
նաեւ կաղնեաց. վասն զի ասոնց վրայ

երեցած ծաղիկները ջարդելով՝ կաղ-
նիք գրեթէ պտուղ չեն տար: Թուի թէ
արդի ժամանակներս Բենսիլուանիոյ

արտերուն մէջ տառնք առաւել ևս բազմացած ըլլան, և այնքան առաւել՝ որքան մարացորենի մշակութիւնն յառաջացեր է. վասն զի 'ի վեր քան զամենայն ասով կը սնանին:

Սկիւռք այնպիսի ճարտար ու ճարպիկ կենդանիներ են, որ չըսենք անհնարին, սակայն ամենադժուար է՝ թէ առանձին որսորդ մը կարենայ ասոնց մէջ ձեռք ձգել: Վասն զի վտանգներէ փախչելու համար ամենայն հնարք կը բանեցընեն. ծառերու բունին ետևը կը պահուրտին, և որպէս զի կարենան թշնամւոյն ձեռքէն ալաւորի կը սկսին պտղոտներ տալ, բայց միշտ ծածկեալ մնալով յայաց. և վերջապէս ցատկելով մը այնպիսի երազութեամբ ծառին գագաթը կը բարձրանան՝ որ իսկոյն ողջ առողջ իրենց բնակարանը հասած են: Հոն աշխարհ ու անտեսանելի կը կենան՝ մինչև որ վտանգի հետքն ալ մէջտեղէն վերցուի:

Թիրաւի, թէպէտ և Սկիւռք ծառերէն երկրիս վրայ շատ չեն իջնար, սակայն երկրէս աւելի՝ 'ի ջրոյ կը վախեն. և երբ զայն կտրել հարկադրուին՝ զարմանալի կերպով կը լողան. ծառոց կեղեր լաստափայտի տեղ կը ծառայեցընեն և անով զվարը կ'անցնին: Պիւֆֆոն և ուրիշ քանի մը հեղինակներ կ'ըսեն, թէ ասոնք լողալու միջոց իրենց

պոչը զեկի տեղ կը դործածեն. սակայն ասոնց ըսածը ստոյգ չէ: Քլէն մեզ զայս ինչ կ'աւանդէ, թէ երբ Սկիւռք ջրէ անցնիլ ուզեն, թեթև փայտ մը մէջը ձգելով՝ անոր վրայ կը նստին. և իրենց պոչը շարժելով առադաստի տեղ կը ծառայեցընեն. և այսպէս խաղաղ ջրոց երեսէն կ'երթան:

Բայց եթէ այս միջոցիս դիպուածով զօրաւոր հողմ մը չնչէ և կամ ծովը խռովելու ըլլայ՝ հրամովն ջրոց մէջ սուզելով կը խղզուին:

Սկիւռք հիւսիսային Ամերիկայի մէջ, յԱրիզոն, յԵւրոպա և յԱփրիկէ լի են, թէ բազմատեսակ զարմերով, և թէ միանգամայն նոյն տեսակաց վերջին աստիճանի բազմանալով, իրենց քաղցրութեան, աշխուժութեան ու գեղեցկութեան համար մարդուս սիրելի հղած են. և այն պատճառաւ զատուք տուններու մէջ կը պահեն, և կ'ընտանենան: Թիրաւի, երբեմն մարդկանց աղետալի մնասուց պատճառ կ'ըլլան, ինչպէս բսինք, սակայն ունին նաև իրենց օգուտներն. ասոնց միւր պատուական և արտօթելի կերակուր կ'ըլլայ. մորթերին արուեստով պատրաստուելէ ետև՝ մարդուս հազար տեսակ պիտոյից կը ծառայէ. և իրենց պոչի մագերը՝ նկարչաց վրձիններ շինելու կը դործածուին:

Հ. Պ. ԲԱՅԱՆՅԱՆ

Ներկայիս և անցելոյն ձանապարհորդութիւնք: — Թէ որչափ արագութեամբ համեմատութեամբ անցելոյ՝ այժմ երկայն ճամբարգութիւնք կը կատարուին, հետեւեալ հաշուէն կրնայ իմացուիլ. — Ասկից կէս դար առաջ կամ շիջ ըսելով 1830 տարւոյն մէջ Անգղիայէն Բարեկուսայ Գլուխն երթալու համար գրեթէ երկուք ու կէս ամիս պէտք էին, 'ի Պամպէյ Նշգիաց երթալու համար՝ չորս ամիս, յԱւստրալիա՝ 130 օր. Բիւնքեա ներկայ ժամանակս երեք շաբթուան մէջ Բարեկուսայ Գլուխը, 18 օրուան մէջ 'ի Պամպէյ և 43 օրուան մէջ 'ի Սիանէյ (Աւստրալիա) կ'երթըցուի. — Դար. ձեալ նոյնպէս յԱնգղիոյ մէկնելով 40 օր պէտք էին հասնելու համար 'ի Նիւ-Եօք, 42 օր 'ի ձիւմայեթա, 56 օր 'ի Ռիոյ-Ճանիէրոյ, 110 օր 'ի Վալթարայիզոյ. իսկ այժմ 10 օրուան մէջ կը հասնուի 'ի Նիւ-Եօք, 18 օրուան մէջ 'ի ձիւմայեթա, 21 օրուան մէջ 'ի Ռիոյ-Ճանիէրոյ և 39 աւուրց մէջ 'ի Վալթարայիզոյ. որ է ըսել՝ հիմակուան ճանապարհորդութեանց համար պէտք եղած ժամանակն միջին հաշուով երրորդ մասն է այն ժամանակին որ կարևոր էր յիսուս տարի առաջ: